מדרש תנחומא — וילך

וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל. אֵין וַיֵּלֶךְ אֶלָּא לְשׁוֹן תּוֹכֵחָה, שֶׁנֶּאֱמַר: לְכוּ חֲזוּ מִפְעֲלוֹת אֱלֹהִים (תהלים מו, ט). בְּסוֹף קֹהֶלֶת כְּתִיב: דִּבְרֵי חֲכָמִים כַּדָּרְבֹנוֹת (קהלת יב, יא). מַה דָּרְבָּן זֶה מְכַוֵּן אֶת הַפָּרָה לִתְלָמֶיהָ, אַף דִּבְרֵי תוֹרָה מְכַוְּנוֹת לֵב לוֹמְדֵיהוֹן לְדֶרֶךְ טוֹבָה. וּכְמַסְמְרוֹת נְטוּעִים (שם), מַה מַּסְמֵר זֶה קָבוּעַ, אַף דִּבְרֵי תוֹרָה קְבוּעִים. וּמַה נְּטִיעָה פָּרָה וְרָבָה, אַף דִּבְרֵי תוֹרָה פָּרִין וְרָבִין לְמְצֹא בָהֶם טַעַם. נִתְּנוּ מֵרֹעֶה אֶחָד (קהלת יב, יא), אַף עַל פִּי שֶׁהַלָּלוּ מְטַמְּאִין וְהַלָּלוּ מְטַהֲרִין, הַלָּלוּ אוֹסְרִין וְהַלָּלוּ מַתִּירִין, כֻּלָּן אֲמָרָן מֹשֶׁה מִפִּי הַגְּבוּרָה. וּכְמַשְׁמְרוֹת נְטוּעִים, כָּתוּב בְּשִׁי״ן, לוֹמַר, שֶׁיֵּשׁ בַּתּוֹרָה אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים סְפָרִים כְּמִנְיַן מִשְׁמָרוֹת שֶׁהֶעֱמִיד דָּוִד, לְכָךְ נִכְתַּב בְּשִׁי״ן. וְכֵן בְּדִבְרֵי הַיָּמִים נִכְתַּב דָּוִד מָלֵא, שֶׁהוּא בְּגִימַטְרִיָּא אַרְבַּע וְעֶשְׂרִים, כְּנֶגֶד אַרְבַּע וְעֶשְׂרִים מִשְׁמָרוֹת שֶׁהֶעֱמִיד דָּוִד.

אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: הֲלֹא כָתַבְתִּי לְךָ שָׁלִשִׁים בְּמֹעֵצוֹת וָדָעַת (משלי כב, כ). מֹעֵצוֹת עוֹלֶה בַּגִּימַטְרִיָּא שֵׁשׁ מֵאוֹת וְשִׁשָּׁה. וְשֶׁבַע מִצְוֹת שֶׁנִּצְטַוּוּ לִבְנֵי נֹחַ, שֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, כֶּרֶם הָיָה לִידִידִי בְּקֶרֶן בֶּן שֶׁמֶן (ישעיה ה, א). כֶּרֶם, זוֹ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: כֶּרֶם חֶמֶר עֲנוּ לָהּ (שם כז, ב). וַיְעַזְּקֵהוּ (שם ה, ב), בְּאַבְרָהָם, שֶׁהִשְׁלַכְתִּי הַפְּסֹלֶת מִמֶּנּוּ, כְּגוֹן יִשְׁמָעֵאל. וַיְסַקְּלֵהוּ (שם), בְּיִצְחָק, שֶׁיָּצָא מִמֶּנּוּ עֵשָׂו. וַיִּטָּעֵהוּ שֹׂרֵק (שם), הוּא יַעֲקֹב, שֶׁכָּל הַנְּטִיעוֹת שֶׁיָּצְאוּ מִמֶּנּוּ הָיוּ טוֹבוֹת וְנֶחְמָדוֹת כְּשֹׂרֵק זֶה שֶׁכֻּלּוֹ טוֹב, וְזֶהוּ כֻּלּוֹ זֶרַע אֱמֶת. שׂוֹרֵק עוֹלֶה בְּגִימַטְרִיָּא שֵׁשׁ מֵאוֹת וְשִׁשָּׁה, וְשֶׁבַע מִצְוֹת שֶׁל בְּנֵי נֹחַ, הֲרֵי שֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה. כְּתִיב: ה' בְּחָכְמָה יָסַד אָרֶץ (משלי ג, יט), וְאֵין חָכְמָה אֶלָּא תּוֹרָה. וּמַה שְׁמָהּ. אָמוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: וָאֶהְיֶה אֶצְלוֹ אָמוֹן (שם ח, ל). וְלֹא נִקְרֵאת תּוֹרָה, עַד שֶׁנִּתְּנָה בְּסִינַי. וְעַל מִנְיַן הַמִּצְוֹת נִקְרֵאת תּוֹרָה, כִּי הַמִּצְוֹת שֶׁל תּוֹרָה הֵן שֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה. תּוֹרָה עוֹלָה בְּגִימַטְרִיָּא שֵׁשׁ מֵאוֹת וְאַחַד עֶשְׂרֵה, וְהַשְּׁנַיִם שֶׁנִּפְחָתוּ מִן שֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה, אֵלּוּ שְׁנַיִם שֶׁנִּתְּנוּ מִפִּי הַגְּבוּרָה. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב, אַחַת דִּבֶּר אֱלֹהִים, שְׁתַּיִם זוּ שָׁמַעְתִּי (תהלים סב, יב). וְזֶהוּ, תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה (דברים לג, ד), כְּמִנְיַן תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה. וְהַשְּׁנַיִם צִוָּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ. וְהִיא מוֹרָשָׁה לִבְנֵי יַעֲקֹב, וְלֹא לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: מַגִּיד דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל, לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי (תהלים קמז, יט). וְכָתוּב בָּהּ יוֹם יוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: וָאֶהְיֶה אֶצְלוֹ אָמוֹן וָאֶהְיֶה שַׁעֲשׁוּעִים יוֹם יוֹם (משלי ח, ל). וְאֵין יוֹם פָּחוֹת מֵאֶלֶף שָׁנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל (תהלים צד, ד). בְּמַה הָיְתָה כְתוּבָה קֹדֶם שֶׁנִּתְּנָה. אִם עַל כֶּסֶף וְעַל זָהָב, וַהֲלֹא קֹדֶם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם לֹא נִבְרָא כֶּסֶף וְזָהָב. אֶלָּא הָיְתָה כְתוּבָה עַל זְרוֹעוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְעַל כֵּן יָבִין וַיַּשְׂכִּיל כָּל אָדָם בְּדַעְתּוֹ וְשִׂכְלוֹ לַהֲגוֹת בַּתּוֹרָה יוֹמָם וָלַיְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה (יהושע א, ח). וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים. כִּי כָל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ נִדּוֹן בְּכָל יוֹם. וְעַל יְדֵי אָדָם אֶחָד, יִזְכֶּה הָעוֹלָם אוֹ יִתְחַיֵּב. וְאִם יִתְחַיֵּב עַל יָדָן, עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר, וְחוֹטֵא אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה

(קהלת ט, יח). וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמִים, הָעוֹלָם חֶצְיוֹ חַיָּב וְחֶצְיוֹ זַכַּאי. אִם יָבֹא אֶחָד וְיַעֲבֹר עֲבֵרוֹת, שֶׁהִכְרִיעַ הָעֲבֵרוֹת עַל הַזְּכֻיּוֹת, וְנִמְצָא הָעוֹלָם מִתְחַיֵּב עַל יָדוֹ. וְאִם שְׁקוּלִין הָעֲוֹנוֹת כְּנֶגֶד הַזְּכֻיּוֹת, וּבָא אֶחָד וְעָשָׂה מִצְוָה אַחַת, הַזְּכֻיּוֹת מַכְרִיעִין עַל הָעֲוֹנוֹת. אַשְׁרָיו שֶׁמְּזַכֶּה אֶת הָעוֹלָם. וְאִם לֹא לָמַד כָּל צָרְכּוֹ, יַעֲשֶׂה מַעֲשָׂיו בֶּאֱמוּנָה. אָמַר אֱלִיָּהוּ זְכֹרוֹנוֹ לִבְרָכָה, פַּעַם אַחַת הָיִיתִי מְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ וּמָצָאתִי אָדָם אֶחָד, וְהָיָה מַלְעִיג לִי וּמִתְלוֹצֵץ בִּי. אָמַרְתִּי לוֹ, מָה אַתָּה מֵשִׁיב לְיוֹם הַדִּין אַחַר שֶׁלֹּא לָמַדְתָּ תּוֹרָה. אָמַר, יֵשׁ לִי לְהָשִׁיב, בִּינָה וָדַעַת וָלֵב שֶׁלֹּא נִתְּנוּ לִי מִן הַשָּׁמַיִם. אָמַרְתִּי לוֹ, מַה מְּלַאכְתֶּךָ. אָמַר, יֵשׁ לִי לְהָשִׁיב, בִּינָה וָדַעַת וָלֵב שֶׁלֹּא נִתְּנוּ לִי מִן הַשָּׁמַיִם. אָמַרְתִּי לוֹ, מַה מְּלַאכְתֶּךָ. אָמַר לִי, צַיָּד עוֹפוֹת וְדָגִים אֲנִי. אָמַרְתִּי לוֹ, מִי נָתַן לְךָ דַּעַת וָלֵב לִיקַח פִּשְׁתָּן וְלִטְווֹתוֹ וְלֶאֱרֹג וְלַעֲשׂוֹת הַמְּצוּדוֹת וְלָקַחַת בָּהֶן דָּגִים וְעוֹפוֹת וּלְמָכְרָם. אָמַר לִי, בִּינָה וָדַעַת שֶׁנִּתְּנוּ לִי מִן הַשָּׁמַיִם. אָמַרְתִּי לוֹ, לִיקַח אֶת הַפִּשְׁתָּן לֶאֱרֹג וְלִטְווֹת וְלָקַחַת הַדָּגִים וְהָעוֹפוֹת, נָתְנוּ לְךָ בִּינָה וָדַעַת. אֲבָל לִקְנוֹת אֶת הַתּוֹרָה לֹא נָתְנוּ לְךָ בִּינָה. וּכְתִיב: כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ (דברים ל, יד). מִיָּד הִרְהֵר בְּלִבּוֹ וְהֵרִים קוֹלוֹ בִּבְכִי. אָמַרְתִּי לוֹ, בְּנִי, אַל יֵרַע לְךָ, שֶׁכָּל בָּאֵי הָעוֹלָם כֵּיוָן שֶׁבָּאִין וְנִמְשָׁכִין מִן הַתּוֹרָה, מוֹכִיחִין עֲלֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וּבֹשׁוּ עוֹבְדֵי פֶּשֶׁתִּים שְׂרִיקוֹת וְאֹרְגִים חוֹרַי (ישעיה יט, ט), וְעָלָיו וְעַל כַּיּוֹצֵא בּוֹ וְעַל הַדּוֹמִין לוֹ וְעַל הָעוֹשִׂין כְּמַעֲשָׂיו. וְאַחֲרִית דָּבָר, יִרְאַת ה'. וְעוֹשִׂין בֶּאֱמוּנָה, בּוֹ מוֹנֶה מְלַאכְתּוֹ וְרָאוּי לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.

הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת. אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, בַּדָּבָר שֶׁקִּלַסְתִּיךָ שֶׁאָמַרְתִּי, הֵן לַה' אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְגוֹ' (דברים י, יד), אַתָּה מַקְנִיטֵנִי. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, אַתָּה דּוֹמֶה, לְשָׁכֵן רַע שֶׁרוֹאֶה אֶת הַנִּכְנָסוֹת וְאֵינוֹ רוֹאֶה אֶת הַיּוֹצְאוֹת. כָּךְ אָמַרְתָּ עַל בָּנַי, הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁמְעוּ אֵלַי (שמות ו, יב), וְהוֹצֵאתָ לַעַז עַל בָּנַי.